

ՀԱՆԴԵՍ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍՆԵՐՈՒ

ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՄԵՄԲՐՈՅՆ ՔԱՂԱՔՆԵՐԸ. —
Հնոց աւանդութեանց համեմատ Բարեխոն,
Նիւնուէ, Տիւրքոն անեղբ քաղաքներ էին,
իւրաքանչիւրը ամբողջ ազգ մը պարու-
նակող՝ կազմուած զանազան ժողովուրդ-
ներէ: Բայց այժմեան գիտնականները շատ
կը տարակուսին անոնց մեծութեան վրայ.
Շմուլէր գերմանացին ուսումնասիրած է
թէ հին քաղաքները ո՞րքան բնակիչ կըր-
նային ունենալ. Բեռլին Հռոմայ բնակչաց
թիւը փոքրած է և Եռանկ կարքեղոնի. ա-
նա իրենց աշխատութիւններով կազմուած
ցուցակը.

Աղեքսանդրիա 700,000 բն.
Սելևկիա 600,000
Անտիոք 100,000
Պերգամոն 100,000
Հռոմ 800,000
Կարքեղոն 700,000

Ներկայիս ամենամեծ քաղաքները՝ Մի-
ջին դարու մէջ աննշան և աղքատիկ ա-
ւաններ էին, անկարող նոյն իսկ իրենց
ապագայ բաղդը գուշակելու: Եթէ հարիւ-
րամեայ ծերունի մը՝ իր կեանքին ըս-
կիզբը և անոր վախճանին աշխարհին շըր-
ջանն ընէր՝ մեծապէս պիտի զարմանար
իր նկատած փոփոխութեանց վրայ: Ահա-
ւասիկ այդ յեղաշրջմանց պատկերը:

1801/ին	Ներկայիս
Լոնտրա 958,000	7,212,000
Բարիզ 548,000	2,763,000
Բրիւքսել 66,000	623,000
Ամսթերտամ 215,000	564,000
Բեռլին 172,000	2,040,000
Վիէննա 231,000	2,000,000
Նաբոլի 350,000	564,000
Հռոմ 170,000	463,000
Մադրիտ 100,000	540,000

Լիզբոնա 100,000	356,000
Փեթերսպուրկ 100,000	1,429,000
Ստոքհոլմ 80,000	333,000

Միլիոնէն աւելի բնակիչ ունեցող վեց
քաղաք կը գտնուի Եւրոպայի մէջ. անկից
դուրս՝ հետեւեալները.

Նիւ-Եորք 4,113,000
Շիքագո 2,049,000
Ֆիլադելֆիա 1,442,000
Կալկաթա 1,027,000

Եւ սակայն թերեւս յոյն իմաստասէրը
ո՛չ ոք գտնէր այս զուարճասէր քաղաքնե-
րուն մէջ՝ եթէ լապտերը ձեռքին այցելու-
թիւն մ'ուզէր տալ անոնց... (Economi-
ste français, 13 յունիս):

ՄԱՐԻԿՈՒԹԻՒՆԸ ԱՍՏՂԵՐՈՒ ՄԷՋ. —
Երկրէս աւելի հետաքրքրական է աստղե-
բու բնակչութեան խնդիրը: Ինչպէս յայտ-
նի է՝ մինչև ցարդ ամենէն աւելի Հրատն
էր որ մարդաբնակ ըլլալու համբաւը կը
վայելէր: Անգլիացի Ռոբինսոն հակառակ
է այս տեսութեան: Նա դիտել կու տայ՝
որ Հրատն օդը՝ ութ անգամ մերինէն բա-
րակ է, հետեւաբար իր բնակչաց կուրծքը
այնպիսի կազմութիւն մը պէտք է ունե-
նայ՝ որ քոլորովին մարդկութենէն դուրս
էակներ պէտք է ըլլան: Դարձեալ ապա-
ցուցուած է որ այդ փոքրիկ աստղին մէջ
ո՛չ ջրածին կայ, ո՛չ թթուածին, ոչ ալ
ջուր, որովհետեւ եթէ այս ամէնը գոնու-
էին՝ շատոնց Արեւն և Երկիրս զանոնք ի-
րենց քաշած պիտի ըլլային, շահագոր-
ծելու այն մուկնութեամբ որով Եւրոպա-
յի մեծ պետութիւնները կը վարուին օ-
տարներու հետ: Բաց աստի Հրատն օդը
ամենացորտ է՝ Ռուսաստանի և Հայաս-
տանի ձմեռներն յիշեցնող, որովհետեւ բը-

նածխական թթուտեղը, հաստատուն մարմին վերածուած՝ իր բեռները կը սպիտակացնէ։ Բայց եթէ այս է շնչածնին, այն ատեն Հրատի մարդիկները ո՛չ եթէ կենդանոյ՝ այլ պէտք է որ ծառի ձև ունենան. Հրատի բնակիչներուն փորած ջրանցքները այնքան մեծդի են՝ որ Միսիսիփին առուակ մ'է անոնց քով. այսքան հրաշագործ էակներ կարելի չէ «Մարդ» անունով որակել։ (The Ninetenth Century)։

Գերմանական քաղաքագրեան ներկայ կացութիւնը. — Տասը տարիէ ի վեր Գերմանիոյ մէջ գրական ամենէն աւելի խնամուած ճիւղը՝ թատերագրութիւնն է։ Իսթեն նշանաւորագոյն թատերագիրն է Հաուպտման. սա կը սաւառնի երեակայութեամբ պատմութեան երկնքին տակ. իր ոճը անկատար է. բանաստեղծութեան նիւթը ճոխ է իր ըով, բայց ձեւը խեղճ. թատերական գործողութիւնը կը մոռնայ երկար խօսակցութեանց զբաղած։ Երկրորդն է Սլոտերման. գուրկ է սա երևակայութեան ձիւրքերէ, բայց իր սակաւ ունեցածը գիտէ լաւ ներկայացնել. նիւթէն աւելի ոճ ունի. տեսարանները հետաքրքրական կերպով իրարու կը շարաւարէ. լաւ արուեստագէտ մ'է։ Հաուպտմանի հակապատկերն է ան. Գերմանացի առաջնակարգ թատերագիր մը պիտի ունենային՝ եթէ Հաուպտման Սլոտերմանի փոխանցէր յղացման կարողութիւնը, կամ Սլոտերման Հաուպտմանի՝ իր ներկայացման յաջող կերպը։ Բայց երկուքն ալ հասարակաց թերութիւն մ'ունին. ահա պարանցով գրել։ Ամէն տարի անպատճառ նոր թատերգութիւն մը կը հանեն բեմին վրայ. պտուղները կ'ընծային հասարակաց՝ անոնց հասուննալէն առաջ. նկարներ չեն շիներ, այլ միայն ուրուագծեր։ Այս երկու գրական պարագլուխներէն զատ յիշատակութեան արժանի են Վէտէքինտ, Շալոմ Աշ, Շնիցլէր, Հոֆմանսթալ, Եթէ Գերմանացի գիրաւ անուն չեն հաներ, պատճառն այն է որ անունին գծուաբին

կու գան յաճախ թէ՛ հնչման եւ թէ՛ յիշողութեան։ Բայց ընդհանրապէս խօսելով, ո՛րքան ալ գերմանական թատերգութիւնները՝ հեղինակներու շահասիրութեան ըրնորհիւ՝ հարկ եղածին չափ չեն գոհացներ ներքինողի եւ կատարելագործուած հաշակները, այնու ամենայնիւ աւելի յառաջդիմութիւն կը ցուցնեն՝ քան անկում. գրական նախորդ շրջանին՝ Գերմանիոյ թատերգութիւնները միայն ընտանեկան պատկերներ էին. կորբի, Վիլտի, և մանաւոր իպզէնի ազդեցութեան տակ և անոնց խորիտ կոչման հնազանդ, Գերմանացի հեղինակները դուրս ելան իրենց համեստ եւ աղքատիկ տնակներէն, տեսան ընդարձակ դաշտերը, մարդկութիւն մը իրենց առջև կանգնած, և ընդարձակ լաթնոլորտը՝ իրենց թռիչքին բաւելու չափ ընդարձակ, և այս ելքը հայրենի սրբազան բայց անձուկ տնակէն՝ շատ օգտակար եղաւ գերման գրականութեան. (Ֆրէնցըլ, Deutsche Rundschau).

Մեծն ՆԱԲՈՒԷՈՒՆԻ ՕՐԻՆԱԳԻՐՔԸ. — Մեծն Նաբուէոն Ս. Հեղինէի մէջ գտնուած ժամանակ կ'ըսէր. «Իմ փառքս չի կայանար այն քառասուն պատերազմներուն մէջ՝ որոնց մէջէն յաղթական ելած եմ. վաթիւնու մը բաւական է անոնց անունը արեւելու. բայց իմ փառքական (Օրինագիրքս՝ յափտեանս անեղծ պիտի մնայ»։ Պոնթան՝ Օրէնսդի Մարմնոյն նախագահը՝ 1804ին ըսած էր. «Յուստինեան օրինագիրքը աշխարհքս կառավարեց հազար տարի. նախդէնեան օրինագիրքը, դեռ աւելի լուսաւոր, աւելի տեական կեանք պիտի ունենայ»։

Նաբուէոն իր Օրինագրքի շարադրութեան ժամանակ ցցուց՝ թէ ինքը — երիտասարդ ու փայլուն զօրավար — յստակ միտք ունէր նաև օրէնսդրական խնդիրներու մէջ, և կարող էր ամենէն տաժանելի և երկար վիճարարութեանց հետեիլ հարկ եղած խնամքով և ուշադրութեամբ։ Օրինագիրքը շարադրող մարմինը կազմուած էր ամենէն ծայրայեղ զաղափարի տէր

եղող մարդիկներէ . Թրոնշէ ազնուապետական էր Միուլէն յեղափոխական, Փրէսմընէ՝ միապետական, Ռէալ ծայրայեղ յեղափոխական, Պէուլիէ արքայապետ էր արդէն . կեղրոն և ղեկավար այդ մարմնոյն՝ Նարոլէոն : Ապահարզանի վրայ վիճուած ժամանակ՝ 84 անգամ ճառեց ինք, 16 անգամ՝ միայն մէկ նիստի մէջ . շատ անգամ եղած է որ նա ստիպուի քսան ու չորս ժամ նոյն նիւթին վրայ ունկնդրելու :

Թէն, Նարոլէոնի թոսքանական ծագումը նկատելով, զայն յաջորդ մը կը նկատէ խտալիոյ Ժ'ի և Ժ'Ջ դարու զղեկատէր փոքր իշխաններուն, իր պէս բաղդախնդիր և իր պէս բռնաւոր : Երեւակայական է այս մերձեցումը : Նարոլէոն Հոովմայեցի կ'ուզէր ըլլալ և ինքզինքը միայն Սկիպիոններու և Կեսարու յաջորդ կ'ուզէր նկատել . նա ըսած է. «Ես Կեսարներու լաւագոյն ցեղէն եմ . անկից՝ որ կը հիմնէ Շարդարիան զիս Տիրերի հետ բաղդատած է . — Տիրերի՝ Ոչ : Ես Տրաքիանոս եմ, Դիոկղետիանոս, Աւրելիանոս, մէկը այն մարդիկներէն՝ որ իրենց իրենց որդին էին և աշխարհս վեր բարձրացուցին » : Յիրաւի Նարոլէոն Տրայանոս էր իր չափաւորութեամբ, Դիոկղետիանոս՝ իր հեղինակութեան ամենակարողութեամբ, Կոստանդին իր կրօնասիրութեամբ, Մարկոս Աւրելիոս՝ շինելու եռանդովը : Իր չափազանց սէրը դէպ ի Հոովմայեցիները իրեն փափագ կը շնչէր ամբողջ խտալիոյ տիրելու . իր գաղափարականն էր Կեսար ըլլալ, Փարիզը՝ Հոմ ընել, Լուվրը Վատիկան : Երբագրած էր Քահանայապետութիւնը Բարիզ փոխադրելու ամբողջ աշխարհիս վրայ բարոյապէս տիրապետել կարենալու համար : Նարոլէոնի միտքը՝ իր տիպարին նման՝ մաքուր կերպով հոովմէական է . յստակ, դրական, յառաջադիմական, բայց խոհեմ : Յեղափոխութեան մէջէն ընտրեց այն գաղափարները՝ որ արդար էին և օգտակար, բայց նոյնը ըրաւ նաև թագաւորական տիրապետութեան գաղափարներու նկատ-

մամբ . զիտէր ծայրայեղութիւնէն խորշիլ, գործադրելին զանազանել ցնորականէն : Ինքը գերագոյն դատաւորն էր՝ նախասահմանութենէն ուղարկուած՝ Յեղափոխութեան և Միապետութեան մէջ դատ կրտսիւ : Նարոլէոնի օրէնսդրական գաղափարներէն մի քանին միայն յիշենք . Պաշտպան էր նա հպատակաց հաստատութեան և կ'ուզէր ջախջախել մեծամեծները, ազնուականութիւնը, մեծ կաշուածատիրութիւնը, — ի հարկէ բացառութիւն ընելով անոնց համար՝ զորս ինքը բաղդի հաստացած էր : Ապահարզանի հրաման տուաւ, երկու կողմանց հաւանութեամբ, — բայց այս օրէնքը իր գերգաստանին անգամնելուն համար չէր, որոնցմէն ո՛չ մէկուն թոյլ կու տար ամուսնէն բաժնուիլ : Չէր ուզեր որ ամբողջ ժառանգութիւնը որդիներուն մէջ ցրուած՝ աննշան դառնայ և անուանի ընտանիքները անհետանան : Ընտանեաց հօր միծ իշխանութիւն կ'ուզէր տալ, գրեթէ հոմէական խստութիւնն ի գործ դնելով : Կիրն՝ իր էրկան հպատակը ներկայացուց :

Իր օրէնքներուն մէջ կը տեսնուի օրէնսդրական սրամտութիւն, որով հպատակաց բարին կ'ըմբռնէր և քաղաքական հեռատեսութիւն, որով զանոնք գործածեց կայսրութեան ճամբան բանալու ինքն իրեն : (Revue hebdomadaire).

ԱՐԱ ՓՈԽԻԳԱԿԱՆ ԴԻՅԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

առ A. Khatch

Ձեր Ֆրանսերէն սլատմագրութեան մէջ՝ Հայոց դիցաբանութեան վրայ խօսելով՝ առիթ կ'ունենաք Արայի մասին հետեւեալը գրելու :

« Այս ոգիներուն գլխաւորն էր Արայիգ (Արա՝ Շամիրամի ախոյեան հերոսն էր . լէգ — լիզել . ոգի որ զինուորներու վէրքը կը լիզէ), բայց նոյն իսկ իւր անունը կը ցուցնէ որ նա շինուած է՝ Հայոց իրենց վերջնական հայրենիքին մէջ հաստատուելէն յետոյ » :